

Οι Σκοτεινοί Αιώνες του Βυζαντίου (7ος-9ος αιώνας)

Ευάγγελος Β. Τσακνάκης

Φοιτητική Εργασία (ΕΛΠ1475, ΑΠΚΥ)
Δολίχη, 3-2010

Περιεχόμενα:

Εισαγωγή

Οι μεταβολές που σημειώθηκαν στη Βυζαντινή αυτοκρατορία μεταξύ 7ου και 9ου αιώνα

1. Πολιτικές μεταβολές
2. Οικονομικές μεταβολές
3. Κοινωνικές μεταβολές

Επίλογος

Βιβλιογραφία

Εισαγωγή

Με την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης το 330 μ.Χ. ξεκίνησε η λαμπρή πορεία του Βυζαντίου, η οποία εξασθένησε με το τέλος της βασιλείας του Ηρακλείου το 641 μ.Χ., όταν σηματοδοτήθηκε η λήξη της «πρώιμης βυζαντινής περιόδου». Στους «σκοτεινούς αιώνες του Βυζαντίου», που ακολούθησαν και χαρακτηρίζονται έως το τέλος της εικονομαχίας το 843 μ.Χ. (7^{ος} – 9^{ος} αιώνας), σημειώθηκαν πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές. Στην παρούσα μελέτη αναφέρονται και σχολιάζονται οι αλλαγές αυτές, καθώς και κατά πόσο δικαιολογούν το χαρακτηρισμό «σκοτεινοί αιώνες του Βυζαντίου», που, όπως για το Βυζάντιο, έτσι και για τους «σκοτεινούς αιώνες», ο χαρακτηρισμός αυτός δόθηκε συμβατικά.

Οι μεταβολές που σημειώθηκαν στη Βυζαντινή αυτοκρατορία μεταξύ 7ου και 9ου αιώνα

1. Πολιτικές μεταβολές

Η νευραλγική θέση της βυζαντινής αυτοκρατορίας, που απλώνονταν σε τρεις ηπείρους, αποτελούσε στόχο εχθρικών επιθέσεων. Προς τα τέλη της Βασιλείας του Ηρακλείου εμφανίστηκαν στο προσκήνιο, του ήδη καταβεβλημένου -από προηγούμενες επιθέσεις- Βυζαντίου, οι Άραβες.¹

Το 641 μ.Χ., όταν πέθανε ο Ηράκλειος, η Συρία, η Παλαιστίνη, τμήμα της Μεσοποταμίας και το μεγαλύτερο μέρος της Αιγύπτου βρίσκονταν υπό την κατοχή των Αράβων.² Μας πληροφορεί ο Θεοφάνης ότι το 653/4 μ.Χ., ο Μαυίας ετοίμαζε τον εξοπλισμό των πλοίων για να επιτεθεί στην Κωνσταντινούπολη και, αν και δεν το κατάφερε, εκστράτευσε κατά της Καισαρείας της Καπαδοκίας. Ο Αβουλαβάρ, ως επικεφαλής του στόλου, ναυμάχησε με το ρωμαϊκό στόλο στο Φοίνικα της Λυκίας και οι Ρωμαίοι ηττήθηκαν.³ Το 654 μ.Χ. οι Άραβες κατέκτησαν την Αρμενία, εισέβαλλαν στην Ανατολία και λεηλάτησαν την Κύπρο, την Κρήτη και τη Ρόδο.⁴ Από τον Θεοφάνη γνωρίζουμε, ωστόσο, ότι το 697/9 μ.Χ. οι Άραβες κατέλαβαν την Αφρική, η οποία μετά από την επέμβαση του Λεόντιου Γ' απελευθερώθηκε.⁵ Επιπλέον, είχαν κατακτήσει όλες τις νότιες ακτές της Μεσογείου, με βάση την Τρίπολη της Συρίας, την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου και το Καϊρουάν στην Τυνίδα, απειλώντας τα ελληνικά, ιταλικά και γαλλικά παράλια, καθώς και τα νησιά.⁶ Το 717 μ.Χ. οργάνωσαν μία νέα επίθεση και οι Βυζαντινοί, κάνοντας χρήση του υγρού πυρός, κατατρόπωσαν τους Άραβες, οι οποίοι δεν επιχείρησαν να επιτεθούν ξανά στην Κωνσταντινούπολη.⁷ Η περίοδος, από το θάνατο του Ιουστινιανού Α' το 565 μ.Χ. έως την άνοδο του Λέοντος Γ', το 717 μ.Χ. χαρακτηρίζεται από πολιτικές αναταραχές και οι αυτοκράτορες που κατέλαβαν το θρόνο ανέρχονταν σε δεκαπέντε, εκ των οποίων μόνο οι πέντε ήταν νόμιμοι διάδοχοι, ενώ οι υπόλοιποι καταλάμβαναν το θρόνο κυρίως με τη βοήθεια του στρατού.⁸ Ο Νικηφόρος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως αναφέρει ότι ο Λέων ο Πατρίκιος, εκλέχθηκε από τους στρατιωτικούς άρχοντες για να βασιλεύσει, λόγω της απειρίας του προηγούμενου αυτοκράτορα, του Θεοδοσίου Γ', όταν η παιδεία και ο στρατός διαλύονταν και ο εχθρός μπορούσε εύκολα να λυμαινεται τις ρωμαϊκές πολιτείες.⁹

Η βυζαντινή αυτοκρατορία δεχόταν επιθέσεις και από άλλους εχθρούς, όταν το 678/9 οι Βούλγαροι κατέλαβαν τις περιοχές της Θράκης, αναγκάζοντας την αυτοκρατορία να πληρώνει ετήσιο φόρο υποτέλειας,¹⁰ ενώ το 681 μ.Χ. σημείωσαν νίκη κατά του Βυζαντίου και δημιούργησαν το κράτος του Βουλγαρικού. Στο

² Treadgold (2006), σ. 181.

³ Θεοφάνης, Χρονογραφία (επιμ. C. de Boor, τομ. 1, Λειψία 1883), σελ. 345-346.

⁴ Treadgold (2006), σ. 183.

⁵ Θεοφάνης, Χρονογραφία (επιμ. C. de Boor, τομ. 1, Λειψία 1883), σελ. 370-371.

⁶ Γλύκατζη-Αρβελέρ (2009), σ. 32.

⁷ Treadgold (2006), σ.σ. 192-193.

⁸ Σβωρόνος (1979), σ. 181.

⁹ Νικηφόρος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Ιστορία σύντομος, (μτφ. Λ. Κοσταρέλη/ εισαγωγή-σχόλια- επιστημονική θεώρηση της μτφ. Δ. Τσουγκαράκης), Εκδόσεις Κανάκη [Κείμενα Βυζαντινής ιστοριογραφίας – 4], Αθήνα 1994, Κεφ. 52, σσ. 126-128.

¹⁰ Θεοφάνης, Χρονογραφία (επιμ. C. de Boor, τομ. 1, Λειψία 1883), σελ. 356, 358-359.

¹ Βλ. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού.

δεύτερο μισό του 8^{ου} αι. μ.Χ., οι Βούλγαροι δέχθηκαν σοβαρά πλήγματα από τους Βυζαντινούς, παύοντας για αρκετά χρόνια να ενοχλούν το κράτος.¹¹

Τον 8^ο αι. μ.Χ., το λογγοβαρδικό βασίλειο στη Δύση επιτέθηκε κατά των βυζαντινών κήσεων στην Ιταλία και ο Πάπας ζήτησε τη βοήθεια του φραγκικού βασιλείου. Αυτό σήμαινε τη διακοπή των σχέσεων Βυζαντίου και Ρώμης, ενώ ήδη στην Ιταλία είχε δημιουργηθεί το παπικό κράτος.¹²

Λόγω των επανειλημμένων επιθέσεων κατά του Βυζαντίου, ήταν απαραίτητη η άρτια στρατιωτική οργάνωση. Η Διοίκηση στρατιωτικοποιήθηκε, ήδη από τον 7^ο αι. μ.Χ., με την εμφάνιση των Θεμάτων, τα οποία ήταν οι στρατιωτικές μονάδες με τις περιοχές όπου εδρεύανε, μεταβάλλοντας έτσι την πρωτοβυζαντινή στρατιωτική οργάνωση.¹³ Τα θέματα επειδή είχαν, ως ένα βαθμό, κάποια ανεξαρτησία, αφού, αντί για χρήμα, δόθηκε η γη στους στρατιώτες που αναλογούσε στα θέματα, σασίαζαν επανειλημμένα.¹⁴

Οπωσδήποτε όμως, η ίδρυση των θεμάτων και των στρατιωτικών γαιών ήταν ένας αποτελεσματικός τρόπος άμυνας κατά των εχθρικών επιθέσεων.¹⁵

Η πολιτική αναταραχή, εκτός από τη διευκόλυνση των επιθέσεων των εξωτερικών εχθρών, προκάλεσε και τη μεγιστοποίηση της εσωτερικής αποδιοργάνωσης.¹⁶ Μεταβλήθηκε η κεντρική διοίκηση της αυτοκρατορίας¹⁷ και τον 8^ο αι. μ.Χ. διαμορφώθηκαν τα τάγματα της αυτοκρατορικής φρουράς.¹⁸

2. Οικονομικές μεταβολές

Η μείωση των εδαφικών εκτάσεων, οι αυξημένες αμυντικές ανάγκες, η αγροτοποίηση της οικονομίας, η απλοποίηση των σχέσεων παραγωγής και ο μετασχηματισμός, σε μεγάλο βαθμό, της νομισματικής οικονομίας σε ανταλλακτική, προκάλεσαν μεγάλη οικονομική κρίση στους «σκοτεινούς αιώνες» του Βυζαντίου.¹⁹

Ήδη οι βυζαντινοπερσικοί πόλεμοι είχαν εξαντλήσει οικονομικά την αυτοκρατορία και η ραγδαία προέλαση των Αράβων στην Ανατολή και των Σλάβων στις βόρειες επαρχίες του Αίμου, κατά τον 7^ο και 8^ο αι. μ.Χ., καθώς και οι επιδημίες που λαμβάνανε χώρα, επέτειναν τη δημογραφική και την οικονομική κρίση, ενώ η

αυτοκρατορία απώλεσε και τον κυριότερο σιτοβολώνα της Αιγύπτου.²⁰

Οι εδαφικές απώλειες της Συρίας, της Αιγύπτου και της βόρειας Αφρικής σήμαιναν για το Βυζάντιο και την απώλεια του ελέγχου της ανατολικής Μεσογείου,²¹ ορίζοντας το τέλος της αυτοκρατορικής θαλασσοκρατίας και την αρχή της παρακμής του εμπορίου.²² Αν και οι μαρτυρίες σχετικά με το εμπόριο ελαχιστοποιούνται, γνωρίζουμε ότι η κυριαρχία των Αράβων στη θάλασσα δυσκόλεψε τη ναυσιπλοΐα.²³ Ωστόσο, με τους Άραβες διατηρήθηκαν κάποιες εμπορικές σχέσεις, όπως και με την ιταλική χερσόνησο και την Πελοπόννησο. Οι Σλάβοι, όμως, προβαίναν σε επιθέσεις κατά των πλοίων που μετέφεραν σιτηρά προς την Κωνσταντινούπολη.²⁴

Για την άμυνα της αυτοκρατορίας απαιτούνταν δαπάνη χρημάτων, την οποία η αυτοκρατορία αδυνατούσε να διαθέσει.²⁵ Από πηγές του 9^{ου} και 10^{ου} αιώνα, αφού στους «σκοτεινούς αιώνες» οι πηγές είναι πενιχρές, γνωρίζουμε ότι οι στρατιώτες δεν πληρώνονταν με χρήμα αλλά με γη.²⁶ Έτσι, κατά τη διάρκεια ανακαυχής με τους Άραβες, 659-662 μ.Χ., πιθανόν μεγάλο μέρος αυτοκρατορικών εκτάσεων να παραχωρήθηκε ως στρατιωτικά κτήματα για την πληρωμή των στρατιωτών.²⁷ Αποτέλεσμα ήταν, εκτός από την ενίσχυση της άμυνας της αυτοκρατορίας και η εξοικονόμηση χρημάτων.²⁸

Με τον περιορισμό της νομισματικής κυκλοφορίας, η οικονομία μεταβλήθηκε.²⁹ Το γεγονός ότι από τα αρχαιολογικά δεδομένα προκύπτει ότι μειώθηκε αισθητά η κυκλοφορία των χάλκινων νομισμάτων από το δεύτερο μισό του 7^{ου} αι. μ.Χ. έως το δεύτερο τέταρτο του 9^{ου} αι. μ.Χ. αποτελεί ένδειξη ότι οι συναλλαγές γίνονταν με τη μέθοδο της ανταλλαγής. Η χρήση των νομισμάτων, ωστόσο, γινόταν για την εξυπηρέτηση κρατικών αναγκών, ενώ σε αυτά βασίστηκε αργότερα και η πληρωμή των φόρων.³⁰ Πηγές αναφέρουν μία νομισματική κρίση το 767 μ.Χ., όταν οι γεωργοί αναγκάστηκαν να πουλήσουν τα προϊόντα τους εξαιρετικά φθηνά ώστε να αποπληρώσουν τους φόρους τους. Ωστόσο, οι αγρότες ήταν σε καλύτερη οικονομική κατάσταση, τόσο από τους δούλους και τους ζητιάνους που αποτελούσαν αμελητέες ομάδες,³¹ όσο και από τους κατοίκους των πόλεων που αντιμετώπιζαν σοβαρό

¹¹ Βλ. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού.

¹² Ο.π.

¹³ Ο.π.

¹⁴ Treadgold (2006), σ. 195.

¹⁵ Ο.π. σ. 186.

¹⁶ Σβωρόνος (1979), σ. 181.

¹⁷ Βλ. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού.

¹⁸ Ο.π.

¹⁹ Ο.π.

²⁰ Treadgold (2006), σ.σ. 184, 206-207 και Σβωρόνος (1979), σ. 183.

²¹ Βλ. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού.

²² Γλύκατζη-Αρβελέρ (2009), σ.σ. 31-32.

²³ Γερολυμάτου (2001), σ. 355.

²⁴ Ο.π. σ. 357.

²⁵ Treadgold (2006), σ. 184.

²⁶ Ο.π. σ. 185.

²⁷ Treadgold (2006), σ. 185.

²⁸ Ο.π. σ. 185.

²⁹ Γερολυμάτου (2001), σ. 347.

³⁰ Ο.π. σ. 348. Οι σημαντικές πληρωμές – συναλλαγές πραγματοποιούνταν με τη χρήση χρυσών νομισμάτων.

³¹ Treadgold (2006), σ.σ. 207-208.

οικονομικό πρόβλημα.³² Την περίοδο εκείνη η οικονομία στηρίχθηκε στην αρχή της αυτάρκειας και οι χωρικοί ζούσαν στηριζόμενοι στα δικά τους προϊόντα.³³ Η περίοδος των «σκοτεινών αιώνων» ήταν εποχή οικονομικού παρασμού για το Βυζάντιο, αφού οι άνθρωποι ήταν πιο φτωχοί, τα νομίσματα σπανιότερα και οι πόλεις μικρότερες.³⁴

3. Κοινωνικές μεταβολές

Οι αλλαγές στη σχέση των πόλεων με την κεντρική διοίκηση, οι επιδρομές, οι εδαφικές απώλειες, οι καταστροφές, οι λοιμοί, οι επιδημίες πανώλης και ο αποδεκατισμός του πληθυσμού προκάλεσαν την κρίση των αστικών κέντρων.³⁵ Ο αστικός τρόπος ζωής μεταβλήθηκε στρεφόμενος προς την αγροτική ζωή.³⁶ Η γεωργική παραγωγή άλλαξε, αναπτύχθηκε η κτηνοτροφία, ενώ μεταβλήθηκαν και οι διατροφικές συνήθειες του πληθυσμού.³⁷

Οι πόλεις έπαψαν να είναι αυτόνομα διοικητικά κέντρα και ορισμένες κοινωνικές ομάδες, που σχετίζονταν με τη δομή και λειτουργία των πόλεων, μεταβλήθηκαν. Η ανώτερη τάξη των πόλεων έχασε την ισχύ που είχε στους πρώιμους βυζαντινούς χρόνους, λόγω της κρίσης στις οικονομικές δραστηριότητες. Οι νέες συνθήκες ζωής ενίσχυσαν τους δεσμούς της οικογένειας, αφού οι σύζυγοι με τα τέκνα και τους συγγενείς αποτελούσαν το βασικό δομικό σχήμα της βυζαντινής κοινωνίας.³⁸

Κατά τον 6^ο και τον πρώιμο 7^ο αιώνα, η επιδημία της βουβωνικής πανώλης έπληξε τον πληθυσμό και τον μείωσε δραματικά,³⁹ σκοτώνοντας μέσα σε τέσσερις μήνες πλήθος λαού, όπως αναφέρει ο Θεοφάνης.⁴⁰ Το δημογραφικό πρόβλημα, που οφειλόταν και στις εχθρικές επιδρομές αλλά και στην κατάσταση της οικονομίας ενισχύθηκε. Το 748 μ.Χ. ο Κωνσταντίνος Ε΄ έφερε αποίκους από την Ελλάδα στην Κωνσταντινούπολη, προκειμένου να αντιμετωπίσει το δημογραφικό πρόβλημα.⁴¹ Στην περίοδο των «σκοτεινών αιώνων», το βυζάντιο στηρίζεται στο ελληνικό και στο εξελληνισμένο στοιχείο, συγχωνεύοντας τη ρωμαϊκή παράδοση,⁴² ενώ στα χρόνια του Ηρακλείου, το 630 μ.Χ., είχε ήδη ξεκινήσει η

προσπάθεια εξελληνισμού και εκχριστιανισμού των Σλάβων, που είχαν διεισδύσει στην αυτοκρατορία.⁴³

Στους «σκοτεινούς αιώνες» παρατηρούνται αλλαγές ως προς το σχέδιο των πόλεων, καθώς και η μετακίνηση πόλεων.⁴⁴ Τα μεγάλα οικοδομήματα καταστράφηκαν ή άλλαξε η χρήση τους.⁴⁵ Οι φαρδιές λεωφόροι και οι μεγάλες πλατείες έπαψαν να υφίστανται.⁴⁶ Η αρχιτεκτονική των ναών άλλαξε και τα μεγάλα κτίσματα παραχώρησαν τη θέση τους σε ναούς μικρών διαστάσεων.⁴⁷ Ισχυρά τείχη είχε μόνο η Κωνσταντινούπολη και η Θεσσαλονίκη. Κάποιες πόλεις μετακινήθηκαν από τις πεδιάδες σε ορεινά μέρη, λόγω έλλειψης χρημάτων για χτίσιμο προστατευτικών τειχών. Οι ορεινές πόλεις, οι οποίες ήταν ασφαλέστερες, χαρακτηρίζονταν από στενούς δρόμους και από τις μικρές εκτάσεις που καταλαμβάνανε. Οι πόλεις, από διοικητικά κέντρα και κέντρα διεξαγωγής αγοραπωλησιών μετατράπηκαν σε καταφύγια που αποκαλούνταν «κάστρα» και η παρακμή άγγιξε ακόμη και την Κωνσταντινούπολη.⁴⁸ Ωστόσο, το θέμα που έθεσε η βυζαντινολογία τις τελευταίες δεκαετίες έχει να κάνει με τη συνέχεια ή μη της πόλης της ύστερης αρχαιότητας. Η σύγχρονη έρευνα θεωρεί ότι η μεσοβυζαντινή πόλη ήταν απλώς διαφορετική από την πρωτοβυζαντινή και άλλαξε η μορφή της για να μπορέσει να ανταποκριθεί στις νέες συνθήκες.⁴⁹

Η παρακμή των πόλεων οδήγησε και στην παρακμή των μοναστηριών, που βρίσκονταν εκτός της πρωτεύουσας, από τα τέλη του 7ου αι.⁵⁰ Ακολούθησε η Εικονομαχία, που ήταν μία περίοδος κρίσης, στην οποία επικρατούσαν θεολογικές διαμάχες.⁵¹ Ο Νικηφόρος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως μάς πληροφορεί ότι η ΣΤ΄ Οικουμενική Σύνοδος, που συγκροτήθηκε το 680-681 μ.Χ., επικυρώνοντας τις πέντε προηγούμενες, διατράνωσε τις δύο φύσεις του Χριστού, τη Θεϊκή και την Ανθρώπινη, ενώ αναθεμάτισε τους αρχηγούς της αιρέσεως των Μονοφυσιτών, που εξ΄ αιτίας τους δημιουργήθηκε το σχίσμα στην Καθολική Εκκλησία.⁵² Η Εικονομαχία και οι εικονομαχικές πεποιθήσεις του Κωνσταντίνου Ε΄ -διάδοχος του Λέοντος Γ΄ 741 μ.Χ.- ενίσχυσαν το σχίσμα στο Βυζάντιο στη Δυτική Εκκλησία και τα ορθόδοξα πατριαρχεία της Ανατολής.⁵³

Η λογοτεχνία και η εκπαίδευση επηρεάστηκαν αρνητικά. Τα ιστορικά κείμενα που γράφτηκαν ήταν ελάχιστα και οι γραμματικές γνώσεις του πληθυσμού

³² Βλ. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού.

³³ Γερολυμάτου (2001), σ. 348.

³⁴ Treadgold (2006), σ.σ. 207-208.

³⁵ Βλ. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού.

³⁶ Ο.π.

³⁷ Ο.π.

³⁸ Ο.π.

³⁹ Treadgold (2006), σ. 176.

⁴⁰ Θεοφάνης, Χρονογραφία (επιμ. C. de Boor, τομ. 1, Λειψία 1883), σελ. 370-371.

⁴¹ Treadgold (2006), σ.σ. 206-207.

⁴² Σβωρόνος (1979), σ. 180.

⁴³ Γλύκατζη-Αρβελέρ (2009), σ. 30.

⁴⁴ Treadgold (2006), σ. 205.

⁴⁵ Βλ. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού.

⁴⁶ Treadgold (2006), σ. 205.

⁴⁷ Βλ. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού.

⁴⁸ Treadgold (2006), σ. 205.

⁴⁹ Γερολυμάτου (2001), σ. 347, σημ. 1.

⁵⁰ Βλ. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού.

⁵¹ Ο.π.

⁵² Νικηφόρος, Ιστορία σύντομος, κεφ. 37, σ. 94.

⁵³ Treadgold (2006), σ. 196.

κυμαίνονταν στη βασική παιδεία.⁵⁴ Οι λιγοστές ιστορικές πηγές δεδομένων συνθέτουν μία ασαφή εικόνα του Βυζαντίου εκείνης της περιόδου. Ορισμένοι ιστορικοί ισχυρίζονται ότι το Βυζάντιο ήταν οργανωμένο κράτος τον 7^ο αιώνα μ.Χ., ενώ άλλοι ισχυρίζονται ότι μεταβλήθηκε ριζικά εκείνη την περίοδο. Τα αρχαιολογικά δεδομένα, ωστόσο, καταδεικνύουν ότι η κατοίκηση μειώθηκε εκείνη την περίοδο, αλλά είναι αμφίβολο τελικά ποια από τις δύο πλευρές είναι πιο κοντά στην πραγματικότητα.⁵⁵

Επίλογος

Η γεωγραφική θέση της βυζαντινής αυτοκρατορίας, που απλώνονταν σε τρεις ηπείρους, προκαλούσε τις επιθέσεις των εχθρών, οι οποίοι τη λυμαίνονταν. Ο θάνατος του Ηρακλείου (641 μ.Χ.) αποτέλεσε την αφετηρία της απώλειας της αίγλης της βυζαντινής αυτοκρατορίας και οι αιώνες που ακολούθησαν, έως το τέλος της εικονομαχίας, χαρακτηρίζονται από ποικίλες μεταβολές.

Ο περιορισμός των εδαφικών εκτάσεων της αυτοκρατορίας και η εσωτερική αποδιοργάνωση επέφεραν τη στρατιωτικοποίηση της διοίκησης, προκειμένου να μπορέσει το Βυζάντιο να προσαρμοστεί στη νέα πραγματικότητα. Η οικονομική κρίση, που ήταν επακόλουθη, οφειλόταν και στη μεγάλη οικονομική ανάγκη για την άμυνα της αυτοκρατορίας. Η αλλαγή της νομισματικής οικονομίας, η μείωση της εμπορικής δραστηριότητας και το δημογραφικό πρόβλημα, οδήγησαν επίσης στην οικονομική κρίση. Ο αστικός τρόπος ζωής στράφηκε προς της αγροτική ζωή και επήλθαν αλλαγές στις κοινωνικές τάξεις. Λόγω της μείωσης του πληθυσμού, στα μέσα του 8^{ου} αι. μ.Χ. μεταφέρθηκαν άποικοι από την Ελλάδα στην Κωνσταντινούπολη και το Βυζάντιο στηριζόταν στο ελληνικό και στο εξελληνισμένο στοιχείο. Οι πόλεις έπαψαν να χαρακτηρίζονται από τα μεγαλεπήβολα κτήρια και τους μεγάλους δρόμους, ενώ κάποιες μεταφέρθηκαν σε ορεινά σημεία για την άμυνά τους. Μετά την παρακμή των μοναστηριών ακολούθησε η Εικονομαχία και στα μέσα του 8^{ου} αι. μ.Χ. το σχίσμα στο Βυζάντιο ενισχύθηκε.

Ο χαρακτηρισμός «σκοτεινοί αιώνες» που δόθηκε από τους σύγχρονους ιστορικούς για την υπό μελέτη περίοδο, δικαιολογείται γιατί οι πηγές είναι τόσο πενιχρές ώστε ο ιστορικός αδυνατεί να σκιαγραφήσει το ιστορικό πλαίσιο.⁵⁶ Είναι αφενός μια περίοδος για την οποία απουσιάζουν σχεδόν ολοκληρωτικά οι γραπτές πηγές και αφετέρου η απουσία αυτή δίνει μια εντύπωση κρίσης, παρακμής και κατάρρευσης του

βυζαντινού κράτους.⁵⁷ Ωστόσο, στην περίοδο αυτή το Βυζάντιο προσαρμόστηκε με εκπληκτική επιτυχία στις νέες συνθήκες και ανασυντάχτηκε πλήρως κυρίως μέσω πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών μεταβολών, οι οποίες έθεσαν τα θεμέλια για την επάνοδο της αυτοκρατορίας ως κυριότερη δύναμη στην Ανατολική Μεσόγειο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Treadgold. W. 2006. . «Ο Αγώνας για την Επιβίωση» στο C. Mango (επιμ.), Ιστορία του

Βυζαντίου Ο Αγώνας για την Επιβίωση. επιμ. C. Mango, Αθήνα: Νεφέλη, σελ. 181-208.

Γερολυμάτου, Μ. 2001. Εμπορική δραστηριότητα κατά τους σκοτεινούς αιώνες, Οι Σκοτεινοί Αιώνες του Βυζαντίου (7ος-9ος.) Αθήνα: Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών – Διεθνή Συμπόσια 9.

Γλύκατση-Αρβελέρ, Ε. 2009. Γιατί το Βυζάντιο. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Σβορώνος, Ν. 1979. «Οικονομία-Κοινωνία», στο Ιστορία Ελληνικού Έθνους. τομ. Η'. Βυζαντινός

Ελληνισμός- Μεσοβυζαντινοί χρόνοι. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Θεοφάνης, Χρονογραφία (επιμ. C. de Boor, τομ. 1, Λειψία 1883), σελ. 345-346 Αππιανός, Συριακή, 9, 55-56.

Θεοφάνης, Χρονογραφία (επιμ. C. de Boor, τομ. 1, Λειψία 1883), σελ. 356, 358-359 Στράβων Γεωγραφία, 16, 2-10.

Θεοφάνης, Χρονογραφία (επιμ. C. de Boor, τομ. 1, Λειψία 1883), σελ. 370-371.

Νικηφόρος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Ιστορία σύντομος, (μτφ. Λ. Κοσταρέλη/ εισαγωγή- σχόλια-επιστημονική θεώρηση της μτφ. Δ. Τσουγκαράκης), Εκδόσεις Κανάκη [Κείμενα Βυζαντινής ιστοριογραφίας – 4], Αθήνα 1994, Κεφ. 37, σ. 94.

Νικηφόρος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Ιστορία σύντομος, (μτφ. Λ. Κοσταρέλη/ εισαγωγή- σχόλια-επιστημονική θεώρηση της μτφ. Δ. Τσουγκαράκης), Εκδόσεις Κανάκη [Κείμενα Βυζαντινής ιστοριογραφίας – 4], Αθήνα 1994, Κεφ. 52, σσ. 126-128.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού. Μέση Βυζαντινή Περίοδος (610-1204). Τελευταία πρόσβαση στις 13.3.2010. <http://www.ime.gr/chronos/09/gr/index.html>

⁵⁴ Ό.π. σ. 206.

⁵⁵ Ό.π. σ.σ. 199-200.

⁵⁶ Treadgold (2006), σ. 181.

⁵⁷ Βλ. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού.